

DREPTUL LA MEMORIE – CERINȚĂ FUNDAMENTALĂ

IOAN OPRÎȘ*

ABSTRACT

RIGHT TO MEMORY – A FUNDAMENTAL REQUIREMENT

The international political changes of 1989 radically altered the universal political architecture and geography. Romania was included in this huge, revolutionary wave – with numerous political, economic, social and cultural consequences –, making painful sacrifices on the difficult road to democracy. A long transition characterizes the society and confronts all its citizens with shortages, difficulties and losses: many critics, numerous also, protestors, but also nostalgic, express themselves publicly demanding energetic, protective, radical measures on account of the negative effects of the socialist time.

During a long historical period, Romania has known great sacrifices, from which lessons should be learned, and the generation suffering from the oppression of the socialist period cannot and must not pass over them.

However, the sufferings, injustices and pain of the victims of the socialist era are not easy to seize with the means of historical memory institutions. Traces, samples and evidence are not characterized by sensational, spectacular and exceptional. Pain, injustice, oppression and prohibitions are difficult to understand for those born in freedom and exempt from the effects of dictatorship. The empathy of these free generations for what their predecessors suffered long ago exists and manifests itself, but it is limited, as not even the imagination supports it. So, the museums of pain must bring such proofs and arguments as to convince, correct and stop in the future any temptation towards absolutism and dictatorship.

Historical memory is, of course, difficult to seize in convincing forms. We are often willing to forget evil, to minimize it when it is not directly regarding ourselves.

Deprivations and difficulties are too easily forgotten. In order not to forget, commitment is required. It is what the Institute for the Investigation of the Crimes of Communism and the Memory of the Romanian Exile (IICCMER) undertook to do despite many difficulties, obtuseness and opposition.

A determined assumption, as progress in the restitution of recent history results from the ten national meetings under the IICCMER logo – “The Memory Network”.

---

* Historian, National Center for Research and Documentation in Museology „Radu Florescu”, Bucharest, e-mail address: *ioanopris42@gmail.com*.

The achievements confirm with undeniable arguments the need for knowledge and understanding of the mistakes, slippages and deviations on account of human rights, oppression and dictatorship in the socialist era. Through the institutions of memory, the young generation is supported to correctly judge and evaluate the avatars of the past and to persevere, through their own forces, to build a society based on freedom, justice and equality.

Keywords: memory, restitution, advocacy, oppression, museologisation.

INTRODUCERE

Când Vergo (1989, pp. 41–59) scria despre existența obiectelor inexpressive, numite inspirat taciturne și reticente și despre tensiunile pe care acestea le puteau crea în texturile expoziționale, nu avea cum să le inventarieze în categoria mărturiilor agresiunii și violenței – numită de noi „patrimoniul durerii”. De abia în fostele țări comuniste muzeele vor conta pe ele pentru abordarea istoriei recente și crearea de narative expoziționale.

De atunci începând, în muzeografie și-a făcut loc și se afirmă cu tărie tema recuperării și asumării – sub multiple fațete – a perioadei postbelice, cu lucrări, unele magistrale, de restituție, înregistrate de la Moscova la Berlin, de la Riga la Tirana, la Budapesta, Praga, la Varșovia, Sofia, Belgrad, București, dar și în China, Coreea și Vietnam. Așa au apărut – sub denumiri diferite și direct asumate, chiar rezultate în urma unor decizii politice – muzeele comunismului; nevoia acestora este irepresivă, decisă de o cerință largă, pe seama cunoașterii unui scurt fragment de istorie, încă extrem de dureros pentru o parte a societății omenesti, clar imperios necesare pentru a înțelege care au fost practicile dictatoriale și cum au fost ele ocultate de propaganda regimului. Veacul al XX-lea apare astfel ca cel mai expresiv timp istoric, în care mișcări ideologice ca fascismul și comunismul au implicat și au dominat destinele a milioane de oameni. Mai ales noile generații pun presiune prin cerința lor de a ști, a înțelege și a distinge între adevăr și fals, de a putea explica lumea în care le este dat să trăiască. Și în România tema muzeelor expres dedicate comunismului a impus nu doar obsedante abordări, strict teoretice, ci și eforturi consistente pentru a pune în practică ideile și temele, muzeologizând subiectul. Debutul l-a făcut Fundația Academia Civică, la Sighetu Marmăției, prin Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței, beneficiind de suport guvernamental, de sprijinul Consiliului Europei și de o largă susținere din partea urmașilor celor decimați în teribila închisoare (Rusan, 2003). Răspunzând unei cerințe publice, recuperatoare, Memorialul a făcut servicii de pionierat de o incomensurabilă valoare (Rusan, 2007; Ionescu, 2014).¹

---

¹ Reamintim și expresiva expoziție *Ciuma. Instalație politică. 1997*. (Muzeul Național al Țăranului Român, organizator dr. Irina Nicolau și Carmen Huluiță) care a dat semnalul unei abordări tranșante a subiectului.

Un alt demers constant la cercetarea competentă și foarte clar direcționată îl impune Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române, căruia i se datorează elaborarea de lucrări științifice de largă autoritate, ca și a unor expoziții documentare bine făcute (Roske, 2011, 2013, 2014). I s-a adăugat, cu o sporită insistență în 2015, Institutul de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc (IICCMER). Promotor pragmatic al conceptelor reflectării muzeale – prin polifonii de mărturii materiale și imateriale aparținând mai multor „voci”: supraviețuitori, specialiști, curatori, autori ori realizatori de expoziții și produse memorialistice, IICCMER a lansat subiectul unui Muzeu al Comunismului în România spre dezbateră publică (Budeancă, 2020, pp. 493–511). Un subiect, așadar, de larg interes, cu o mare deschidere spre muzeificarea „memoriei fierbinți” care marchează societatea postdecembristă românească² (22 Plus, 2015). Și care, odată abordat, a oferit multiple direcții de reflectare muzeistică a unei realități cu nenumărate înfățișări și expresii. Experiențe din afara României au fost prezentate în 2015 la prima ediție a workshop-ului „Rețeaua Memoriei” (care a avut titlul *Pledoarie pentru un Muzeu al crimelor comunismului în România*) organizat de IICCMER: Lech Dymarski din Poznan, *De la Muzeul Partidului Muncitoresc la Muzeul Independenței*; Hubertus Knabe, de la Berlin-Hohenschönhausen Memorial Centre, *Sfaturi pentru colegii români*; dr. Gunars Nagels, *Muzeul Ocupației Letoniei 1940–1991*; dr. Tone Kregar, de la Muzeul de istorie recentă Celje, Slovenia, *Colecțiile muzeale, între ideologie și reflecție*; dr. Sheila Watson, Universitatea din Leicester, *Muzeele și istoriile problematice*; dr. Nicolas Dörr, Fundația pentru Analiza Dictaturii Partidului Socialist Unit din Germania, *Concilierea cu trecutul comunist în Germania* (22 Plus, 2015). Toți participanții au oferit câteva modele interesante de conceptualizare muzeală a trecutului recent, fiind utile demersului inițiat de IICCMER, în sensul cunoașterii modalităților de reflectare a acestuia în alte țări europene. Prezentările au și stimulat dezbaterile, oferind experiențe și proiecte românești de la Timișoara, Pitești, Botoșani, Oradea, Făgăraș, Aiud, Târgu Ocna, Gherla, Galați, Jilava, prezentate în stadii diferite de realizare de către inițiatorii sau susținătorii lor și prin prisma cărora s-au structurat idei benefice finalizării acestora, după cum reiese din comentariile sintetice avansate de dr. Irina Hasnaș-Hubbard (Hasnaș, 2015, p. 2). Acestor proiecte, inițiatorilor lor și celor ce le implementează le datorează în bună măsură comunitățile și țara progresul notabil făcut în direcția reevaluării și iluminării unor fapte, personalități și evenimente de neuitat. În temeinice investigații arhivistice și de istorie orală s-au concretizat lucrări care fac lumină asupra unor cazuri, stabilesc cronologii și evaluează situații concludente. Pe lângă restituirile făcute, bibliografia colectată aduce plus valoare acestor laborioase demersuri (Szabo, Rado, 2016; Pușcaș, 2017).

---

² Prima ediție a workshop-ului *Pledoarie pentru un Muzeu al crimelor comunismului în România* (18–30 mai 2015) a beneficiat de o sintetică prezentare în *Dreptul la Memorie. Pledoarie pentru Muzeul Crimelor Comunismului în România (MCCR)*, în „22 Plus”, anul XXII, nr. 358, 30 iunie 2015.

Au apărut firesc, concurențe în mediul privat, unele bine dotate și organizate, altele lipsite de argumentele necesare recunoașterii –, nu se discută rațiunea înființării lor, ci modalitățile în care au fost decise, unele lipsite de condiții elementare de funcționare conform legii (patrimoniu, spațiu, personal de specialitate ș.a.), care declasează și anulează în fapt legile domeniului. Paradoxul în cauză sporește dacă observăm realitatea: exemplul Muzeului Național de Istorie a României, instituție cu un patrimoniu excepțional, cu personal de specialitate calificat, cu spațiu, și care se rezumă – de mai bine de două decenii – la prezentarea tezaurului istoric și a copiei Columnei lui Traian, compensând absența unei expuneri absolut și imperios necesare pe seama istoriei României, printr-o suită de expoziții temporare la sediu și un grupaj de expoziții magistrale prezentate în străinătate³.

În mod surprinzător, înnoirea muzeelor – a celor mai recunoscute instituții de memorie culturală – exclude prezentarea parcursului și istoriei proprii. Cu greu găsim, și în puține locuri, trimiteri la acestea, ca și când am avea instituții noi și nu înnoite. Or, modernizarea se adăunează pe anterioritate, care are tot dreptul de a fi amintită, pentru a se sesiza progresul și a înțelege parcursul societal de la o etapă la alta, de la o generație „expirată” la alta energetică și capabilă de înnoire.

Dificultățile de abordare reies din limitele produse de stadiul cercetării perioadei comuniste, dar și de patrimoniul restrâns numeric și vizat să susțină expunerile muzeale, ca și handicapului datorat absenței unui Muzeu național de istorie, care (reevaluând și reflectând inclusiv istoria perioadei comuniste) să o fi integrat, la locul cuvenit, în istoria națională⁴. Pe de-o parte patrimoniul durerii este, în general, limitat, pe de alta nu prezintă excepționalități, fiind comun tuturor spațiilor concentraționare, și lipsit de calități estetice deosebite. Aceste aspecte se nuanțează oarecum când proiectele de muzeologizare se referă la restituiri personalizate, în care caz sporesc posibilitățile de a aureola personajele cu obiecte excepționale, având și conducând la un impact emoțional ridicat. Observăm însă cât de lent este procesul de „reabilitare” chiar și a celor plasați în cea mai înaltă poziție publică: I.I.C. Brătianu, Iuliu Maniu și suita de personalități de rang național asociate lor.

Propunând însă restituirile orientate cu precădere spre aspectele negative – crimele comunismului – s-a remarcat că se restrânge mult posibilitatea de a evalua etapele perioadei postbelice în ansamblul acesteia. Or, și în România diferențele care decurg din periodizarea ei (ca de exemplu 1945–1947, 1948–1956, 1957–1964, 1965–1977, 1978–1989) sunt esențiale și trebuie nuanțat reflectate, cu multă atenție și discernământ, pentru a nu reține unilateral și tendențios doar partea negativă. Regimul comunist adus și impus cu forța s-a manifestat în toate sectoarele vieții economice și sociale prin numeroase personalități și, mai ales, prin masele largi de

³ Nu discutăm aici importanța acestui demers – absolut necesar – ci absența deciziei politice de a finaliza expoziția de bază la sediu (care trebuia consolidat și restaurat) în temeiul unei viziuni moderne.

⁴ Această temă a reevaluării istoriei recente sub raport muzeal este încă incompletă și suferă de inconsistență în cele mai multe muzee de importanță națională, provinciale și județene. Compensator, o lungă serie de expoziții au preluat-o, adăugând fiecare extrem de complexe fațetări ale subiectului.

„oameni ai muncii”. Acestora li se datorează realizările (și acestea nu sunt deloc de neglijat ori de negat), în atâtea domenii, iar vârfurilor societății – tehnice, științifice, artistice, culturale, sportive –, cu performanțele lor recunoscute nu doar în plan intern, ci, mai ales, în afara țării, arată o puternică și valoroasă genă națională, creativă și conservatoare totodată. Nuanțele și onestitatea evaluării sunt, așadar, obligatorii, iar analiza pe seama politicului și a Puterii și a instrumentelor ei (cu deciziile lor restrictive, punitive și dictatoriale) nu poate și nu trebuie să excludă aspectele pozitive. Și în socialism, adaptarea la regimul politic a milioane de oameni trebuie recunoscută, în rândul acestora fiind numeroși adepți și beneficiari, profitori și privilegiați.

Așa s-ar cuveni să întâmpinăm și să încurajăm orice realizare care recuperează corect și argumentat viața și lucrările, toate, ale celor trăitori în epoca socialistă. Aceasta reprezintă în istoria României doar un segment, unul recent, ori greșeli, abateri, tratament nedrept, dictatură, suferință și victime se regăsesc pe tot parcursul istoriei naționale. Doar că pentru acele timpuri nu ni s-au păstrat decât simboluri ale unor eroi și nu urmași direcți care să ceară DREPTATEA. Doar istoria, lapidar și împăciuitoare, amintește de durerea generațiilor de năpăstuiți din timpul lui Doja, Horea, Tudor Vladimirescu, Bălcescu... Eroii acelor vremuri au și ei drept la memorie, dar nu mai sunt susținuți în acest sens.

Desigur că sentimentele grupurilor și indivizilor au diferit și atunci, la începuturile muzeografiei românești, n-au lipsit critici și evaluări negative, dar, în ansamblu, fondarea de muzee a răspuns așteptărilor, dând satisfacție și mulțumire beneficiarilor și creatorilor de acte muzeale⁵.

Acest sens al asumării lucide a perioadei extrem de scurtă dacă o privim din perspectiva istorică, dar cu multe consecințe negative pe seama generațiilor care au trăit-o activ – cu o complexitate de nuanțe și de etape – trebuie și poate să-i conducă pe tematicianul istoric, pe arhitect și muzeograf, obligați să distingă, în evoluție, dinamica societății și să numească factorii responsabili de deciziile greșite⁶. Orientate spre surprinderea – prin muzeologizare – a manifestărilor plurale, dezbaterile promovate de IICCMER prin Rețeaua Memoriei (inițiator dr. Cosmin Budeancă) au evidențiat inițiatorii unor proiecte îndrăznețe de restituiri istorice, instituind o valoroasă platformă de cunoaștere, relaționare și sprijin (Preda, p. 3). Le-au venit în sprijin realizările care marchează istoria, în aspectele ei traumatiche, de la Sfântu Gheorghe (cu Casa memorială a victimelor dictaturii comuniste), dintr-un fost sediu al Securității⁷, inițiată de Filiala Covasna a Asociației Foștilor Deținuți Politici

⁵ Nu tratăm aici derapajele datorate ideologiei și presiunii Puterii, acestea nelipsind, iar, ca o consecință, considerate ca instrumente de propagandă, și muzeele au fost silite să servească Puterea.

⁶ Am abordat epoca și specificul acesteia din perspectiva opresiunii îngrădirii drepturilor fundamentale și derapajelor politico-economice în următoarele lucrări: Opreș (1996), Opreș (1998), Opreș (1999), Opreș (2001), Opreș (2004, 2006), Opreș (2004), Opreș (2008, 2018), Opreș (2016), Opreș (2021), Opreș (ed.) (2021).

⁷ Prezentată în cadrul celui de al doilea workshop IICCMER (29 octombrie – 1 noiembrie 2015).

din România – AFDPR, prin Török Jozsef, și expoziția „Calvarul bihorenilor în gulagul românesc”, înscrisă de Muzeul reperiunii și rezistenței în Bihor, organizată în spațiile cetății Oradea și prezentată de dr. Cristina Liana Pușcaș⁸.

În ambele situații s-au remarcat modalitățile de prezentare în spații speciale, cu valoare distinctă, subordonate temelor propuse de organizatori, argumentând astfel comentariile precis lămuritoare față de virtuțile locului datorate prof. Augustin Ioan (Ioan, 2013; Ioan, 2015, p. viii). La Oradea s-a beneficiat de o prezentare a Casei Terorii (Terror Háza) din Budapesta – făcută de dr. Békés Márton, director științific –, o expoziție de pionierat în restituirile dedicate opresiunii comuniste⁹.

În anul 2016 s-a remarcat în planul restituției istorice o lucrare pregătită îndelung: intrarea în circuit public a reședinței Ceaușescu (București, B-dul Primăverii nr. 50). Inaugurată în 5 iulie 2016, în „pălățelul” destinat șefului statului comunist român, expoziția a repus în circuitul public un spațiu memorial ilustrat prin mobilier, lucrări de artă plastică și decorativă și o bogată documentație istorică asupra familiei Ceaușescu. Înfruntând numeroase rezerve și reticențe subiective, dar răspunzând unui vizibil interes de reinterpretare și asimilare a trecutului recent, inițiatorul (Regia Autonomă „Administrația Patrimoniului Protocolului de Stat”) a organizat o largă consultare cu lideri ai instituțiilor de promovare a recuperării istoriei, ai mișcărilor civice, ai vieții academice, istorici și cercetători (sub coordonarea prof. univ. dr. Ioan Opriș), iar expoziția a fost inaugurată în prezența reprezentanților guvernului român.

De atunci, interesul pentru acest segment limitat de istorie recentă s-a consolidat, crescând în intensitate și dovedind astfel o nouă abordare, mai bine documentată, pe seama profilului și personalității fostului dictator comunist. Un exemplu îl reprezintă interesanta prezentare documentară – *Imposibila uitare. O istorie în imagini a epocii Nicolae Ceaușescu* – găzduită începând din 5 iulie 2016 în spațiul piscinei reședinței prezidențiale, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului (INST) evocând prin documente arhivistice și un posibil program de rememorare a epocii și de documentare lucidă asupra acesteia. Fondul documentar, îndeosebi cel fotografic, a permis reconstituiri corecte, veridice și demne de a pune subiectul în dezbateri publice, un început de comunicare-dialog fiind astfel anunțat.

Atelierul IV al „Rețelei Memoriei”, de la Râmnicu Sărat (27–30 octombrie 2016), a oferit posibilitatea dezbaterii temei *princeps* prin cunoașterea altor realizări:

---

⁸ Vizitată de participanții la al treilea workshop (17–20 martie 2016) și însoțită de pliantul cu același titlu, datorat dr. Cristina Liana Pușcaș. Includem aici remarca următoare: unele spații istorice, vechi, utilizate azi pentru reconstituirile abuzurilor, terorii și pedepselor din epoca zisă comunistă au avut funcții similare și înaintea acesteia. A revela asemenea aspecte (ex. La Alba Iulia pentru Horia, Cloșca și Crișan; la Sighet ori la Oradea ș.a. pentru lideri naționali etc.) completează istoria într-o perspectivă mai lungă și arată excesele Puterii asupra unor predecesori luptători pentru libertate și dreptate.

⁹ În cazul orădean, vezi sub titlul *Memorialul „Rezistenței și reperiunii în Bihor”*, în „Crișana”, an LXXI, seria a treia, nr. 7 617, sâmbătă, 19 martie 2016, p. 10, când s-a lansat și apelul public pentru direcționarea a 2% din impozitul anual spre respectiva lucrare.

(dr. Daniela Koleva, dr. Anna Luleva, dr. Nicolai Nenov, dr. Dilyana Ivanovna – Bulgaria) cu prezentarea memorializării trecutului recent în Bulgaria; a memorialelor din Berlin (Dalia Báthory și Irina Hasnaș-Hubbard), a proiectelor în curs Casa Memorială Iuliu Maniu (Bădăcin) prezentată de Pr. Cristian Borz; casa natală a lui Gheorghe Gheorghiu-Dej (Bârlad) prezentată de dr. Liviu Țăranu; Casa memorială „I.D. Sârbu” (Petrila) prezentată de Ion Barbu; design expozițional prezentat de arh. Maria Tîlvescu și arh. Constantin Goagea; muzeificarea vieții cotidiene în comunism (Ion Barbu, Ovidiu Mihăiță, Constantin Iftime). S-a putut atunci concluziona – și datorită vizitării *Închisorii tăcerii*, alt monument al durerii ce urmează a fi muzeificat – asupra dificultății acordului între patrimoniul vizat și mesajul expozițional, a subtilităților de ordin optic, grafic și coloristic pentru stimularea interesului și s-a dezbătut – vizitând și muzeul orășenesc – rolul istoriei locale și a punctelor ei referențiale. Revelată, relația dintre produsul memorial și comunitate a condus la noi perspective de lucru: cum au văzut oamenii aceluși timp tragediile ce se petreceau lângă ei? Câte dintre acestea le erau cunoscute? Ce se poate face acum pentru cei tineri pentru a înțelege acel trecut?

Pledoaria pentru muzee ale comunismului în România s-a nuanțat apoi vizibil prin lucrările workshop-ului „Rețeaua Memoriei” V (Petroșani, 11–14 mai 2017), beneficiind de un neașteptat suport artistic oferit de graficianul Ion Barbu¹⁰. Într-o zonă eminent muncitorească, cu dizidențe și mișcări greviste, cu nostalgii pe seama mineritului și a statutului ocupațional, recepția critică a trecutului comunitar – dar și a prezentului – o fac Muzeul Instalatorului (Petroșani), Centrul POMPADOU și Mother’s Museum (Petrila), realizări importante reflectate atât printr-un valoros patrimoniu original, cât și prin instalații artistice și o textualizare subtilă, ironică și semnificativă. În conflict direct, Muzeul Mineritului (creația prof. Ion Poporogu, 1961) – cu un patrimoniu minier excepțional – aflat într-o fază expozițională depășită, degradat și tratat iresponsabil, care a beneficiat între timp de o modernizare. A se observa doar că muzeele de ocupații ca acesta – sau cel al Petrolului de la Ploiești (1961) – au fost realizate în socialism, ca expresii ale dezvoltării economice prin resurse naturale, deservite benefic pentru societate de un mare număr de muncitori, tehnicieni, ingineri. Dezbaterile de la Petroșani au avut din nou darul să revigoreze interesul pentru proiectele în curs (Bădăcin – Sălaj, Gherla – Cluj, Botoșani, Galați, Pitești, Hunedoara), fiind mai aplicate în cazul unor inițiative de memorializare (Muzeul consumatorului – Timișoara), și au beneficiat de ideile asupra artei de for public și a rolului acesteia în consemnarea istoriei (proiect DARE – Cosmin Năsui). Din nou, artistul angajat și puterea argumentelor sale de a pătrunde în conștiințe s-au relevat, subliniind un parteneriat de care trebuie să se țină seama.

---

¹⁰ Recent, Muzeul Poezie(i) din Iași – parte a Muzeului Național al Literaturii Române – Iași, și-a fundamentat expunerea pe inspiratele lucrări de grafică alegorică aparținând artistului (Dabija, 2023, pp. 177–204).

La Brașov, cel de al VI-lea workshop (19–22 octombrie 2017), a fost evident stimulat de conlucrarea binevenită dintre IICCMER, Fundația Konrad Adenauer și Muzeul Județean de Istorie. Pledoaria inițiată în cei patru ani s-a văzut mai bine aplicată în rememorarea a trei decenii de la Revolta muncitorimii brașovene – un puternic semnal, la timpul său, asupra căderii comunismului în România. În acest sens – ca și-n celelalte reuniuni – președintele Asociației Foștilor Deținuți Politici din România, Octav Bjoza, a prezidat cu concursul Asociației „15 Noiembrie” un ansamblu de lucrări evocatoare, înlesnite de vizitarea fostei uzine „Steagul Roșu” și de un marș public al membrilor „Rețelei Memoriei”. Între evenimente amintim: dezvelirea grupului sculptural mobil *Neliniștea unei mulțimi* (autor Aurel Vlad) și suita grafică aparținându-i lui Ion Barbu (dedicată scriitorului I.D. Sârbu), au dat un plus de dinamism reuniunii. Locul ales a îngăduit și o vizită la Muzeul Județean de Istorie, la expoziția *Am fost cetățeanul orașului Stalin* (proiect în colaborare cu Muzeul Național de Istorie al Albaniei) prezentată de managerul instituției, Nicolae Pepene. De asemenea, la sediul filialei Brașov a AFDPR, președintele AFDPR, domnul Octav Bjoza, a prezentat o expoziție documentară ale cărei obiecte colectate și expuse au o puternică calitate restitativă, emoționând prin semnificații, dar spațiul și forma expunerii rămân deziderate care trebuie rezolvate. Un plus informativ pentru participanți l-au adus prezentările dr. Lukasz Kaminsky (*Solidarity – genesis, history and remembrance*), av. Alexandru Postică (*Complexul muzeal în aer liber în memoria victimelor represiunilor politice – Mereni, Republica Moldova*), dr. Dorian Koci (*The Pavilion of Communist Persecution in the National Historical Museum of Albania*) și Michaela Šnopkova (*Our Entire Story – how we tell it in Estonia*). Prin intermediul experiențelor altora, comparând și judecând criteriile, abordările, demersul politic, științific și cultural, au fost câștigate importante reflecții pe seama celor ce se fac acum în România. Privite mai atent și critic, realizările arată un progres conceptual, nuanțări adecvate specificului temei și realităților. Ele subliniază valoarea lucrărilor de memorializare și tendința acestora de încadrare în fenomenul general societal, și nu doar de abordare simplistă a acestuia. Extensia tematică anunță de acum depășirea abordării strict personalizate – nu însă a biografiilor individuale legate direct de confruntările cu opresiunea și dictatura –, trecându-se la reflectările muzeale pe seama unor medii speciale (muzele universitare de la Cluj-Napoca, București, Iași, Galați), la prezentarea opozițiilor (în rândul clerului, militarilor, țăranilor, muncitorilor ș.a.), ca și a diferențierilor atitudinale, așa cum se reflectă ele în viața cotidiană, familială, comunitară, școală etc. S-a învederat, cu prisosință și din nou, rolul istoriei orale (mărturii, evocări, memorii, filme, înregistrări), dar și absența muzeologizării critice a mecanismelor de putere și coerciție (de partid, de justiție, administrative, penitenciare, radio-televiziune – presă) care au introdus și vegheat – prin nomenclatură și responsabili – asupra întregului sistem.

Platforma propusă deja a avansat, identificându-se noi proiecte și noi abordări tematiche, ceea ce arată, din nou, polifonia reflectărilor¹¹. Pledoarii pentru redescoperirea multiplelor forme de exercitare a puterii, a presiunilor pe seama diverselor categorii sociale (ex. țărănime vs. colectivizare, asumat de Iulian Bulai în *Muzeul Colectivizării din România*, de la Tămășeni, Neamț – proiect evaluat din perspectivă strict personală) sau a valorii documentelor filmice aparținând cinecluburilor (proiectul Muzeul Cineastului Amator, Reșița, autor Andrei Bălbăraș) li s-au adăugat aspectele condiționale derivate din cerințele conservării științifice sau cele juridice (drept de reproducere, drept de autor, autorizarea ca muzeu/colecție publică). Adaug și un aspect strict moral – reacția la rău, la nedreptate, la opresiune, pe care generația tânără o exprimă în felurite modalități față de un trecut negru, greu de imaginat pentru cei născuți și crescuți în libertate. A face cât mai multe și mai convingătoare „oglinzi” retrovizoare și retrospective pe seama trecutului înseamnă și un sprijin, prin educație, al noilor generații. Rolul mass-media în a mări efectele expunerilor prin muzeotehnica de vârf s-a învederat ca esențial.

Șirului abordărilor restitutive pe seama istoriei culturale recente i s-a adăugat – inaugurată la 18 octombrie 2017 – Casa Românei (Târgoviște), spațiu rezidențial în care a debutat, în 1968, Festivalul național de romane „Crizantema de Aur”¹². Pornită din inițiativa cuplului Alina Mavrodin și Teodor Vasiliu, cu sprijinul direct al UNESCO, expunerea înscrie o recuperare asumată cu numeroase argumente, prin artefacte de o calitate și expresie evocatoare pe seama unei mișcări cultural-muzicale de amploare, care a prilejuit evoluții spectaculoase, prezențe vocale de cel mai înalt nivel, o reconsiderare binevenită a tradiției, dar și încadrarea în serviciile propagandei oficiale, cu toată suita de cedări pe seama Puterii. Recuperarea însă, asumarea distinct valorică a mișcării, rolul acesteia în contextul general al României socialiste, cu îndrăzneli și cedări, cu compromisurile inerente, era absolut necesară, iar prezentarea expozițională lasă loc evaluării corecte a unui fenomen cultural benefic pentru numeroși artiști, textieri, regizori, muzicieni, actori, interpreți și, bineînțeles pentru marele public. A nega sau a reține doar aspectele criticabile nu îngăduie nici o șansă stabilirii adevărului, or, la Casa Românei, acesta poate fi stabilit, așezând corect un produs muzeal la dispoziția oamenilor¹³.

¹¹ Vezi, ca exemplu, expoziția organizată de Muzeul Național „George Enescu”, *Muzicieni în arhiva CNSAS*, prezentată și la Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat” (9–12 august 2017), cuprinzând documente de urmărire și ilustrație, quasi-necunoscute, pe seama lui George Enescu, Mihail Jora, Constantin Silvestri, Paul Constantinescu, Mihail Andricu, George Georgescu, Alfred Alexandrescu, Mîndru Katz și Dinu Lipatti, abordate și interpretate de Ioana-Raluca Voicu-Arnăuțoiu. Interesul pentru asemenea lucrări a crescut vizibil prin programul muzical asociat expoziției, sub titlul *Istorie și muzică*, ilustrat de muzicienii Ioana-Voicu-Arnăuțoiu, Manuela Giosa, Corina Răducanu și Eugen Dumitrescu.

¹² Detalii în *Jurnal de Dâmbovița*, an XXIII, nr. 6 225, joi, 9 octombrie 2017, pp. 1–3, 12.

¹³ Amintesc doar că printre susținătorii festivalului „Crizantema de Aur” s-au aflat Victor Eftimiu, Ludovic Spiess, Vasile Donose, Adrian Iorgulescu, Tudor Gheorghe, iar între participanți au strălucit Ioana Radu, Gică Petrescu, Angela Moldovan, Emil Gavriș, Doina Drăghici, Angela Similea, Felicia Filip, David Ohanesian, Arta Florescu, Lucia Țibuleac, Nicolae Herlea, Dan Spătaru, Corina Chiriac, Gheorghe Turda, Voicu Enăchescu, Doina Badea ș.a.

Al VII-lea workshop din suita *Pledoarie pentru muzee ale comunismului în România* – „Rețeaua Memoriei” a adus în prim-plan *Memorialul Închisoarea Pitești* (19–22 aprilie 2018). Loc de măcinare sistematică a studențimii opozante comunizării printr-un proces sinistru intitulat „Reeducare”, închisoarea a intrat în circuit public prin eforturile Fundației „Memorialul Închisoarea Pitești” (condusă de Maria Axinte), cu sprijinul altor entități.

Inaugurarea noului așezământ memorial a împlinit un alt deziderat național recuperator¹⁴, contextualizând benefic dezbaterele asupra unor proiecte de larg interes: expoziția *Pașii României prin socialism și democrație* (Hunedoara, inițiator Romică Bârsan); *Pe urmele Rezistenței Anticomuniste din Munții României* (Asociația Turist Club Carpat, reprezentată de Marius Tinel Cârciumar); *Muzeul Cărții și Exilului Românesc* (Craiova, proiect al Bibliotecii „Alexandru și Aristia Aman”, prezentat de Adela Calotă); *Despre comunism* (Muzeul Județean „Ștefan cel Mare” Vaslui, prezentat de Ioana Hurduc); *Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist în R.S.S. Moldovenească, 1940–1941, 1944–1953* (prezentat de Ludmila Cojocar)¹⁵; *Femeile din Rezistența Făgărașului* (inițiator Ioana Hașu-Georgiev); *Comunismul în Dobrogea* (Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, inițiator Delia Cornea). Cum bine se observă, etapa revelează eforturi consistente și diverse, completând proiectele deja încheiate sau în stadiu avansat (Memorialul Gherla, reprezentat de pr. Grigorie Benea; Fortul 13 Jilava, reprezentat de Florin Nechifor; Casa Memorială Iuliu Maniu, Bădăcin, inițiator pr. Cristian Borz; Muzeul Vieții Cotidiene din Botoșani, inițiator Constantin Iftime), dar arătând și derivatele muzeale determinate de tematica generală (Muzeul județean de Istorie Brașov, manager Nicolae Pepene; Muzeul municipal Râmnic Sărat, manager Marius Nicolae; Muzeul Universității din București, coordonator conf. univ. dr. Florentina Nițu) și proiectele de benzi desenate cu generic incitant „Partidul te vrea tuns” (coordonator Bogdan Topîrceanu) respectiv „Brașov 1987. Doi ani prea devreme” (coordonator Mihai Grăjdeanu). Tot la clasa derivatelor au înscris noi proiecte dr. Cristina Pușcaș (Oradea) și Ion Barbu (Petroșani), iar o prezentare aparte – „House of European History” –, cu valoare orientativă, a aparținut dr. Simina Bădică. Stimulate de evenimentul central dedicat inaugurării Memorialului Pitești, dezbaterele au evidențiat o paletă mai largă de posibilități restitutive, justificând inițiative valoroase. De remarcat din nou implicarea instituțiilor de

¹⁴ Analiza pe larg, contextualizată, și prezentarea subiectului în Alin Mureșan (2017). *Pitești. Cronica unei sinucideri asistate*. Pitești: Editura Manuscris (ediția a treia).

¹⁵ Vezi magistralul proiect coordonat de Anatol Petrencu, concretizat în volume publicate sub egida Muzeului Național de Istorie a Moldovei: Postică E. (ed.) (2016). *Arhivele memoriei. Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar comunist din Republica Socialistă Moldovenească, II (Cercetări realizate în localitățile din Sudul Republicii Moldova)*, tom II. Chișinău: Tipografia Balacron; Pădureac L. (2016), vol. III, tom I, *Cercetări realizate în localitățile din Nordul Republicii Moldova*. Chișinău: Tipografia Balacron, sub egida Universității de stat „Alec Russo”, Bălți.

memorie istorică – muzeele – în direcția recuperării segmentului istoriei României comuniste. În această direcție, noile evaluări ce se regăsesc în expunerile muzeale reorganizate recent și intrate în circuit public (ex. Suceava, Oradea) pot oferi un suport științific consolidat inițiatorilor de noi proiecte.

Stimulantă și cu rost de documentare serioasă s-a dovedit și vizita pe care participanții la reuniune au făcut-o la Conacul Brătianu (Florica, din 2020 devenit Muzeul Național Brătianu) și la Complexul Muzeal Golești.

Nu poate rămâne în afara discuțiilor viitoare tema muzeologizării epocii comuniste în alte spații locuite de români. Dacă pentru Republica Moldova se înregistrează un efort special de recuperare muzeografică stimulat de cele patru mari muzee naționale (de istorie, artă, etnografie și istorie naturală, respectiv al literaturii), la grupurile de români din Ungaria, Serbia, Bulgaria și Ucraina, demersul în cauză este încă într-o fază pregătitoare¹⁶.

Tematica respectivelor proiecte oferă o bogată documentație pentru recuperarea istoriei regionale basarabene. În sensul acesta, muzeografia Moldovei se reîntregește, potențând cu un capitol foarte important istoria secolului XX. Se obține deja un alt tablou restitativ, prin care sunt corelate eforturile culturale din perioade diferite: interbelic, postbelic și de după 1989, muzeele reflectând evoluția societății, tendințele de spargere a interdicțiilor ideologice și de reprezentare corectă a fenomenelor istorice. Simpla lectură comparată a lucrărilor: Gianina-Cristina Chirilă, *Istoria muzeelor din Moldova (până în anul 1945)*, Editura PIM, Iași, 2008 și Constantin Gh. Ciobanu, Mihai Ursu, *Muzeul Național de Etnografie și Istorie naturală. Evoluția în epoca modernă și contemporană*, Chișinău, 2019, constituie un bun prilej de constatare a demersului dificil și greoi, dar imposibil de oprit. Un vast domeniu al istoriei recente a intrat astfel cu tărie în atenția muzeografiei, îngreunat desigur în procesele refacerii de precaritatea mărturiilor, ca și de prejudecățile propriilor specialiști, dar determinat categoric în a reorienta muzeele spre abordări pătrunzătoare și îndrăznețe pe seama faptelor, evenimentelor, evoluției societății din perioade consecutive, caracterizate de efecte politice nedorite de oameni și care le-au marcat în chip tragic existența.

Refacerile expoziționale pornite deja asigură muzeografia de un șantier de lucru bogat în nuanțe, obligatoriu de evaluat și de prezentat generațiilor tinere prin greșeli, decizii politice negative, traumele și victimele Puterii, dar și pentru a oferi acestora teme educative pentru a conștientiza efectele nocive ale regimurilor totalitare ostile drepturilor fundamentale umane.

---

¹⁶ Vezi interesantul pliant de prezentare *Muzeul de istorie și etnografie al românilor din Transcarpatia* (Apșa de Jos, inaugurat la 27 septembrie 2014) cu sprijinul Ministerului Afacerilor Externe (Departamentul Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni) și care îl are ca inițiator pe dr. Ion M. Botoș, iar ca expert pe cunoscutul etnograf dr. Mihai Dăncuș. Detalii privind grupul românilor din regiune, în gazeta regională social-politică din Transcarpatia, „Apșa”, ajunsă la numărul 109.

Întârzierile inadmisibile în muzeologizarea trecutului recent prin expuneri magistrale – criticabile atât pentru mai multe mari muzee de istorie (Timișoara, Drobeta-Turnu Severin, Cluj-Napoca, Iași ș.a.), dar mai ales pentru Muzeul Național de Istorie a României – arată pe de o parte dificultăți serioase de interpretare asumată și altele, decisive, de ordin economic, iar pe de altă parte neglijarea condamnabilă a interesului național. Absența unor asemenea lucrări – cu putere de model, și, totodată, de sprijin metodologic – îngreunează un proces pe care cerințele firești de redare corectă și-n cheie modernă a istoriei recente l-au impus. Compensațiile venite din zona instituțiilor de cercetare, a organizațiilor nonguvernamentale și a unor inițiative private apar astfel cu totul binevenite, indicând un fenomen de radicalizare așteptat. A aduce astfel la masa dezbaterilor inițiatori publici și privați, reprezentanți ai administrației, Bisericii, Academiei și ai media – cum în fapt a reușit IICCMER – înscris un succes și onorează. În vasta problematică a restituirilor pe seama istoriei, ritmurile se cuvin să fie impulsionate, iar asumarea acestora să prindă conturul unui Program național clar argumentat și sistematic susținut.

Al VIII-lea workshop *Pledoarie pentru muzee ale comunismului în România* – „Rețeaua Memoriei” (Șimleul Silvaniei – Bădăcin – Zalău – Cluj-Napoca, 24–28 octombrie 2018) a focalizat atenția participanților spre memorialistică. În principal, restituția istorică l-a avut în prim plan pe liderul transilvănean Iuliu Maniu și modalitățile muzeale propuse la Bădăcin (Mateescu, 2018, pp. 57–68). Eforturile de muzeologizare (constituire și recuperare patrimoniu, refacere casă, organizare colecție) aparțin pr. Cristian Borz. Au mai fost prezentate proiectele unui ansamblu memorial la Periprava (arh. Daniel Berindean), Casa Gheorghe Gheorghiu-Dej – Bârlad (Liviu Țăranu), Casa memorială „Márton Aron” – Sândominic (Lázár Csilla) (Virt, 2018), donația Iosif Uglar – Muzeul Județean Satu Mare (Claudiu Porumbăcean), colecția Muzeului Cineastului Amator (Andrei Bălbăraș), Memorialul Gherla (pr. Grigorie Benea), iar rezolvările restitutive de la Muzeul Universității București (Florentina Nițu), Memorialul Revoluției – Timișoara (Gino Rado), Muzeul Orașului Oradea (Cristina Pușcaș) și expoziția „Condiția Română” – Petrila (Ion Barbu) au introdus teme noi privind diversificarea mijloacelor de expunere, organizare expozițională, prezentare și promovare.

Un subiect aparținând viziunii expresive artistice l-a susținut din nou Cosmin Năsui, argumentând convingător nevoia de subliniere și de susținere prin intermediul artei de for public. Cele două muzee care au contribuit la reușita reuniunii – cel de istorie și artă din Zalău și cel de istorie al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca (prin Ana-Maria Stan), ca și Biblioteca Universitară „Lucian Blaga” (cu o expoziție conținând documente privitoare la Iuliu Maniu) – au înlesnit percepția corectă a relației necesare între funcțiile muzeale și demersul restituirii istorice propriu-zise. Reuniunea a întărit convingerea specializării demersului de grăbire a cercetării oneste și corecte a „epocii comuniste” și de muzeologizare în ritm alert a martorilor acesteia.

Mai recenta întrunire a „Rețelei Memoriei” (al IX-lea atelier, Craiova, 27–30 octombrie 2022) a revelat din plin nevoia de dialog și de colaborare. După o întrerupere dictată de agresiunea pandemică, prezentările Muzeului Național Brătianu (Mihai Alexandrescu) și Muzeului Cărții și Exilului Românesc (Silviu Gongonea, Lucian Bot, Maria Magdalena Cojocari și Mihaela Călinescu) și cele prezente pentru prima dată la întrunirile Rețelei: Muzeul Ororilor Comunismului în România (M.O.C.R.) (Alexandru Groza) și Muzeul Amintirilor din Comunism, Brașov (Alina Beteringhe), au pus în discuție o largă problematică, de politică culturală cu numeroase aspecte ce țin de patrimoniul real și virtual muzeificabil, dar și de prevederile precise ce decurg din legislație, norme procedurale și practici specifice muzeografiei. Discuțiile aplicate au revelat condiționările care se cer rezolvate pentru a asigura reușita proiectelor muzeale, îndeosebi celor datorate inițiativei politice. Încurajarea pe seama fondării unor noi muzee de istorie recentă prin angajarea de colaborări profesioniste și parteneriate cu instituții de specialitate s-a impus ca fiind de strictă necesitate. Astfel, M.O.C.R., proaspăt înființat, după primul an de activitate a stabilit colaborări cu membrii Rețelei pentru acțiuni viitoare. Gazda reuniunii, Muzeul Cărții și Exilului Românesc – cu un prim nucleu documentar amplasat într-o clădire monument istoric restaurată de arh. Iulian Cămui – aduce argumente pe seama cerințelor de patrimoniu specific (încă redus numeric), a unui spațiu cu dotările de conservare preventivă și încadrării corespunzătoare cu personal de specialitate.¹⁷

Aducerea în prim plan a inițiativei vechi și statornic urmărite a IICCMER pentru Memorialul „Închisoarea Tăcerii” de la Râmnicu Sărat a repus în valoare un alt proiect restant aflat în progres și angajat deja spre împlinire¹⁸.

Între inițiativele recente, de la Memorialul Închisoarea Pitești, Maria Axinte a prezentat „Muzeul comunismului pentru copii”, cu un program inedit de pedagogie muzeală, care anunță marile deschideri pe seama educației tinerei generații. Din aceeași categorie de proiecte noi și de memorizare fac parte și cele prezentate pentru eforturile educaționale asumate de Casa Memorială Iuliu Maniu (Bădăcin), Memorialul Gherla, Muzeul Județean Satu Mare, Societatea Culturală „Condiția Română” (Petrila), Memorialul Revoluției (Timișoara), Memorialul Colectivizării din România (Tămășeni), Casa natală Gheorghe Gheorghiu-Dej, Muzeul Județean de Istorie Zalău, Casa victimelor dictaturii comuniste (Sfântu Gheorghe, Covasna), Muzeul Universității din București. Un interes deosebit a întrunit și Complexul muzeal în aer liber în memoria victimelor represiunilor politice (Mereni, Republica Moldova)

---

¹⁷ Într-un oraș cu o veche tradiție muzeală și cu un mediu cultural superior, în care Muzeul Olteniei și Muzeul de Artă (recent amplificate, primul prin expoziția de bază, celălalt prin modernul Centru „Constantin Brâncuși”) oferă modelele de reformare înnoitoare, conlucrarea la noul muzeu – în primul pe seama exilului românesc – a învederat o decizie politică fundamentată pe realitate și o largă colaborare cu parteneri profesioniști, universități și instituții culturale.

¹⁸ Grupul responsabil a stabilizat proiectarea restaurării și amenajărilor expoziționale, iar prezentările, discuțiile și explicațiile în cadrul Universității de Vară de la Râmnicu Sărat (22–26 august 2022) dau asigurări serioase.

prezentat de Larisa Ciobanu și, îndeosebi, „Expedițiile memoriei” (dr. Octavian Țicu), acesta fiind responsabilul unor sistematice investigații pe seama deportării basarabenilor în Siberia. Din aceste ultime prezentări rezultă imperioasa nevoie de restituire și asumare, odată cu susținerea pragmatică a muzeelor durerii, ca expresie a lecțiilor istoriei pe seama dictaturii.

Ideea magistrală a parteneriatelor a apărut și la Craiova ca rețetă sigură a succesului. În această direcție și pledoaria pentru colaborarea cu instituții muzeale și unificarea în susținerea voluntariatului, posibile prin proiectul SOLIDEM (Solidaritate prin educație muzeală) finanțat de Uniunea Europeană¹⁹, au indicat noi soluții.

Cea de-a X-a reuniune a „Rețelei Memoriei” a încununat un demers consistent de stăruințe ale ICCMER, reunind la Timișoara (7–10 decembrie 2023) 29 instituții de stat și private din România și Republica Moldova.

Partenerii de organizare au fost Memorialul Revoluției (Timișoara) și Muzeul Ororilor Comunismului în România și s-a ales egida Centrului Cultural de Proiecte Timișoara, încadrând atelierul „Rețelei” între manifestările dedicate Capitalei Europene. Programul întâlnirii a cuprins prezentarea expoziției *Iuliu Maniu, povestea unui destin* (custozi Muzeul Județean Zalău și Casa Memorială Iuliu Maniu, Bădăcin) și a expoziției documentare de grup *Rețeaua Memoriei – Identități, itinerări și confluente muzeale* (curator Irina Hasnaș Hubbard); aceasta din urmă a prezentat o primă evaluare a eforturilor de constituire și prezentare a patrimoniului istoric de către membrii Rețelei, patrimoniu ce prezintă etapa regimului comunist din România și Republica Moldova, scopul declarat fiind restituirea și interpretarea, prin trasee de tip rețea, a mărturiilor specifice referitoare la istoria comunismului.

Reflectând o sinteză a lucrărilor inițiate de Rețeaua Memoriei, organizatorii au evaluat realist și pragmatic stadiul în care se găsesc proiectele, inițiativele și ofertele diferiților promotori oficiali angajați în acest deficitar, îndelung și complex program de prezentare a istoriei comunismului în România și Republica Moldova.

Ca etapă de parcurs, înregistrând progrese, dar și întârzieri și dificultăți, „Rețeaua Memoriei” a stabilit un grupaj de obiective – considerate esențiale – de ordin strategic și logistic, pentru susținerea procesului de conștientizare și conservare a memoriei istoriei recente a României.

Acesta cuprinde 14 puncte: pregătirea unui ghid de bune practici și a unui dicționar de termeni specifici; actualizarea site-ului Rețelei; organizarea unei expoziții anuale comune a membrilor Rețelei; decernarea unui premiu anual și a distincției Conservator al Memoriei; asocierea la procesul formativ de personal didactic și colaborarea cu Inspectoratele școlare județene; crearea și lansarea Muzeului virtual al Rețelei; crearea unui calendar anual comemorativ; specializarea unui grup de juriști în sprijinul Rețelei; încurajarea de proiecte comune ale membrilor rețelei și dezvoltarea legăturilor cu AFDPR-urile locale ș.a.

---

¹⁹ Exemplul Muzeului Național de Istorie a României este unul demn de urmat, la fel și HAE (The Heritage and Adult Education), susținut prin Programul Erasmus al Uniunii Europene.

Așa cum se poate observa, stadiul de maturizare și consolidare a „Rețelei Memoriei”, lărgirea și diversificarea formelor de colaborare au condus la elaborarea acestui grupaj tematic, orientativ și de mare preț. Aceștia i se pot desigur aduce nuanțări și completări, care să conducă la dezvoltarea Rețelei și a programelor acesteia. Evaluând proiecte noi – cele mai multe derivate ale unor lucrări deja lansate –, în cadrul dezbaterilor s-a detaliat tema centrată pe metodele medierii culturale privind valorificarea patrimoniului cultural specific perioadei comuniste. Aceștia i se asociază, firesc, subiectul muzeologizării categoriei de patrimoniu istoric recent virtual (deopotrivă material și imaterial), respectiv a reinterpretării celui deja integrat expozițional.

În toate ipostazele sale morfologice (istoric, etnografic, artistic, tehnic, științific), patrimoniul cultural creat în perioada comunistă pretinde a fi evaluat obiectiv și corect, ținând seama de condițiile specifice perioadei. Ideea centrală – cea a valorii rezultate de pe urma energiilor, talentului creativ, aspirațiilor și forței populare – reiese cu prisosință din evaluare, detașându-se de reacția instinctivă, de masă, la coerciție, nedreptate și dictatură.

Insistând pe conlucrarea cu muzeele și cea intermuzeală, cerințele de muzeologizare impun măsuri de salvare patrimonială în regim de urgență, ca și o conlucrare sistematică cu Arhivele.

Patrimoniul perioadei comuniste cuprinde, logic și obiectiv, deopotrivă realizări de mare valoare și semnificație, dar și probele care definesc regimul politic opresiv. Ele trebuie privite în context istoric, alăturate și evaluate, pe etape, și în relație cu lumea. În cazul României – ca și al Republicii Moldova – o evaluare fără nuanțe produce confuzii și interpretări greșite. Nu masele populare au impus regimul comunist, ci acesta a fost impus din afară, ele trebuind să se adapteze forței străine. În mod paradoxal, conservând și generând valori autentice, ele au rezistat, au generat dezvoltare și chiar performanțe.

Reconstituirea și reevaluarea perioadei comuniste – proces îndelung și generat din convingeri, probe, argumente și dovezi – are mare nevoie de modele, așa că „Rețeaua Memoriei” va primi mai mult sprijin direct și susținere când muzeele naționale și cele provinciale vor fi revizuit și finalizat expunerile, integrând segmentul comunist în istoria generală. Și când acestora li se vor adăuga muzeele din spațiile expresive, carcerale, cele ale instituțiilor de forță și celor de propagandă, ceea ce, desigur, cere timp, mijloace financiare, vizionarism istoric și voință politică fermă.

Muzeografia contemporană și-a lărgit mult formele de prezentare, s-a diversificat sub raport interpretativ patrimonial, și a dobândit un plus de valoare prin efortul de integrare în reflectarea obiectivă a istoriei. La acest demers, un aport consistent l-a adus și „Rețeaua Memoriei”.

Parțialitatea, subiectivitatea, limita de înțelegere afectează în mare măsură evaluările asupra istoriei recente. Atunci când asumăm subiecte legate de acest segment, adevărul se cere promovat cu insistență pentru a nu greși pe seama celor care au servit cu devoțiune și prin rezistență pasivă în perioade ostile multora. A

remarca și trata la suprafață, a interpreta – corect chiar – numai aspectele formale sau condiționale rezultate din dominația ideologică de moment, poate conduce la unilateralitate. Așa că atunci când asumăm subiecte „delicate” în mod obligatoriu s-ar cuveni tratate și formele de rezistență, care sunt, e drept, adeseori greu de identificat, la presiunea politică: una se dicta, alta se făcea și se afla în „spatele” unor expoziții (cu caracter omagial de exemplu) și, frecvent, mai mult, în ansamblul acțiunii muzeale, mult mai larg (presupunând cercetare, evidență, conservare etc.) (Moisa, 2013, pp. 465–477). Dacă forma expunerilor, de exemplu, s-a uniformizat – și în rețeaua națională acesta era rezultatul –, fiind caracterizată de repetabilitate și grav afectată de cultul personalității, nu obținem un tablou complet decât privind atent la cele ce se făceau în muzee prin lucrări de teren (arheologice și etnografice, dar și de științele naturii), prin dezvoltarea patrimonială (la toate profilurile), conservare și restaurare. Avem astfel abordate evaluările cu numeroase paradoxuri între dispozițiile politice – exprimate în expoziții de factură inferioară, și, mai ales în participarea la efortul educativ dictat în spirit comunist, și modalitățile muzeale specifice de asigurare a funcțiilor tradiționale.

O împlinire culturală de mare semnificație este atunci când scopul celor care au lucrat întru realizarea ei se întrevide prin chiar lucrarea făcută. Dificultatea de a reface o clădire, a o restaura și adecva unei folosințe muzeale, apoi de a instala în interiorul ei, asociate și corelate, piese cu valoare istorico-artistică și capacitate reprezentativă, nu cere pledoarie. O regăsim în mai toate monumentele istorice care au beneficiat de muzeologizare, evident în forme diferențiate și sub raportul dificultății de adaptare. Uneori – cazuri rare –, reușita este maximă: spațiu și artefacte, contextualizarea lor, dar și natura și proveniența acestora, se găsesc prinse într-un ansamblu de segmente, secțiuni și grupaje identificate după îndelungi căutări și înlesnite prin ecleraj, mobilier de prezentare, inovații în poziționare, descriere și identificare.

Societatea românească postdecembristă, în compunerea ei eterogenă, parcă respinge muzeologizarea rellelor epocii socialiste. Cei vârstnici, martorii direcți, mulți par a fi amnezici, amintindu-și doar cele bune și plăcute și nu răul. Doar un grup tot mai restrâns de „pătimiți” cere insistent și repetat să se producă mărturiile concrete prin expoziții și muzee ale închisorilor și penitenciarelor, să fie înfierate faptele abominabile în formele educației publice, să nu uităm cumva trecutul și să-l asumăm. Acești supraviețuitori și institutele special create – IICCMER, INST, Fundația Academia Civică, Memorialul de la Sighet și M.O.C.R. – sunt active în planul dezbaterii publice, dar eforturile lor nu sunt acoperite suficient cu resursele necesare și nici întâmpinate cu multă deschidere. Subiectul își arată complexitatea sa când, după reguli precise de muzeologizare (spațiu, patrimoniu obiectual, constituit în colecții, conservare, personal specializat, condiții de securitate) și conform normelor legale, se caută oficializarea pentru funcționarea normală ca muzeu.

Oricum, încurajarea inițiativelor de muzeologizare prin forme private cere să fie extinsă pentru a-i asocia unui efort necesar de recuperare istorică pe toți cei

interesați. Asumarea critică a perioadelor și etapelor astăzi condamnate și nu repudierea lor globală înseamnă maturizarea societății și capacitatea ei de a învăța din lecțiile trecutului.

Rosturile unei muzeografii de recuperare dominante în cazul României presupun reconectarea, și ea durabilă, cu tranziție și obstacole, neputințe, adversități, reconciliere, inclusiv limite financiare și incapacități profesionale, la regulile democratice. Dar o recuperare reală, vizibilă!

E de discutat ce teme se sugerează, ce se spune direct, unde se lasă loc completărilor fiecărui evaluator. Nu mai puțin, ce rol revine arhitectului (dominator, ca regulă, proclamat atoateștiutor prin aristocratismul și beneficiile profesionale), dar și cât poate spune și explica muzeograful – conservatorul și ce fel de patrimoniu deține și se expune în muzeu. Este important, de asemenea, să se știe cât de bine se cunosc tendințele spațiale muzeale din arhitecturile muzeale contemporane și cum se racordează acestea cu realitățile date. Astfel, între formă – funcție – rol – poziție și raport, dominantă este funcționalitatea formei, spațiile și subordonarea lor cerințelor vizualizării, protecției/conservării²⁰. Măria sa Obiectul deține însă poziția principală, iar obiectul poate fi chiar monumentul, clădirea, construcția muzeală.

Contextualizarea lor în display-ul expozițional, între componentele sale și echilibrul, integrarea în ansamblul rezultat, rămân obiective esențiale ale oricărui proiect muzeal.

Semnificația și autenticitatea – iată alte calități (pentru artefacte și prezentarea lor în ansambluri logic refăcute, dar ipotetice) care nu pot fi nicicum evaluate. Ce are semnificație în muzeografie? Când trebuie să vorbim de cotidian, normal, simplu, obișnuit, extraordinar etc. și cum se pot arăta și explica mecanismele: urii, fricii, bucuriei, plăcerii, mulțumirilor (profesionale, spirituale, fizice), stresului divers etc. sau ale tensiunilor sociale?

Împrumutul (total/parțial, critic/necritic – vom alege ceea ce ni se potrivește) – al soluțiilor și rezolvărilor altora se recomandă, dar în formele sale potrivite.

Nu de puține ori muzeele demontează rolul esențial al diferențelor – studiate, documentate, sugerate, căutate.

Obiectul în sine joacă perfect, adesea, rol de finisare, comunicare și de amplasare în societate/comunitate ca rang/poziție/loc, de aceea muzeograful urmărește să-l poziționeze pentru a reda echilibrul prin selecție, între cantitate (mult) și calitate (semnificativ). Și mai ales, a exprima dinamica societală prin schimbare de ritm, de direcție, de tehnologie și de subiecte.

Așa că, în muzeografia opresiunii, atât de presantă, trebuie să „vezi” rolul arhitecturii (Ioan, 2013) în raport cu ce obiecte-simbol se expun, având în vedere mai ales puținătatea și raritatea lor, ceea ce se dovedește foarte dificil. În această înțelegere le vedea și Ion Simionescu încă din 1919: „Un obiect istoric dintr-un muzeu nu e interesant numai prin sine; el deșteaptă în minte o întregă stare de

---

²⁰ Vezi dezbaterile ideilor aplicate în *My modernism*, la Dorin Ștefan (Ștefan, 2015, pp. 90–93).

lucruri, din care numai o părticică, o fărâmatură, a ajuns până la noi. În jurul lui, oamenii care l-au purtat în mână se mișcă, se luptă, trăiesc; glasuri se aud în surdina” (Simionescu, 1919).

Șocul trecerii de la necunoscut la vizibil, de la ne semnificativ la important, de la anonim la recunoaștere publică este valabil pentru muzee și, mai ales, pentru cei care le întrețin și le împlinesc funcțiile vitale – cercetare, evidență, conservare-restaurare-protecție și punere în circuit larg a valorilor muzeale –, multă vreme necunoscute marelui public. Abia în ultimele trei-patru decenii anonimatul muzeal a ieșit învins, democratizarea accesului la muzeu impunând o mai largă deschidere a acestora. Aproape anonime vreme de multe decenii, muzeele își revin spectaculos și dobândesc poziții înalte în preferințele publicului.

Conștiința trează asupra nevoii de stimulare și întreținere a memoriei asociază inițiative, proiecte și programe care nu pot fi nici întârziate și nici numărate. Să reamintim că „pe brutalitate și pe nedreptate nu se poate crea nimic statornic” (Iorga, 1997, p. 17), spusele unui savant de valoare universală, căzut victimă a răului ce a dominat lumea. Or, chiar autorul lor a îndemnat să nu uităm, căci „faptele istorice care se întâmplă nu mor; se pare că s-a schimbat situația după câțeva vreme, dar trec anii și deodată cu alți oameni și în altă țară revine același sistem. De aceea faptele politice rele nu trebuie trecute cu ușurință, pentru că ele au o repercusiune de-a lungul vremurilor, o memorie care sare din țară în țară din generație în generație” (*Ibidem*, p. 168).

BIBLIOGRAFIE

1. 22 *Plus*, anul XXII, nr. 358, 30 iunie 2015.
2. Budeancă, C. (2020). Eșecul unei idei: Muzeul comunismului în România, Báthori D., Bosomitu Ș., Budeancă C. (coord.) *România de la comunism la postcomunism. Criză, transformare, democratizare. Anuarul Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc*, vol. XIV–XV, 2019–2020. Iași: Editura Polirom.
3. Dabija N. (2023). Muzeul Poezie(i) din Iași. Natura ludică a poeziei în viziunea artistică a lui Ion Barbu, Gelan C., Pârvan-Rus L. (eds.), *Realism și alegorie în creația artistică. Studii și cercetări*. București: Editura UnArte.
4. Hasnaș I. (2015). Comunismul muzeificat, 22 *Plus*, anul XXII, nr. 358, 30 iunie 2015, p. II.
5. Ioan, A. (2013). *Arhitectura memoriei. Noua frontieră a spațiului sacru*. București: Editura Igloo.
6. Idem (2015). Memoriale, muzee, reprezentări ale comunismului, 22 *Plus*, an XXII, nr. 358, 30 iunie 2015, p. VIII.
7. Ionescu, M. (2014). *Detenția totală*. București: Fundația Academia Civică.
8. Iorga N. (1997). *Dezvoltarea imperialismului contemporan*. București: Editura Albatros, din celebrele *Lecții la Universitatea din București*, I–II, 1940 (ediție îngrijită, prefață și note de Andrei Pippidi).
9. Mateescu I. (2018). Iuliu Maniu, principal realizator al Marii Uniri, *Memoria - revista gândirii arestate*, nr. 102–103 (1–2/2018).
10. Moisa G. (2013). Istoria locală, o miniatură a istoriei naționale? Note pe marginea „tematicii cadru pentru muzeele județene de istorie” din 1985, Mihalache A., Cioflâncă A. (coord.), *Istoria recentă altfel. Perspective culturale*. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.

11. Opreș, I. (1996). *Alexandru Lapedatu în cultura românească*. București: Editura Științifică.
12. Idem (1998). *Anton Golopenția, un destin frânt*. Reșița: Editura Banatica.
13. Idem (1999). *Procesul ziaristilor naționaliști (22 mai – 4 iunie 1945)*. București: Editura Albatros.
14. Idem (2001). *Cercuri culturale dizidente*. București: Editura Univers Enciclopedic.
15. Idem (2004, 2006). *Istoricii și Securitatea*. București: Editura Enciclopedică, vol. I, 2004, vol. II, 2006.
16. Idem (2004). *Aurel Decei sau destinul disperării*. București: Editura Enciclopedică.
17. Idem (2008, 2018). *Vasile Stoica în serviciul României*. București: Editura Oscar Print.
18. Idem (2016). *Gemenii Lapedatu. Istorie și finanțe*. București: Editura Oscar Print.
19. Idem (2021). *Vasile Stoica. O emblemă națională în pușcărie*. Onești: Editura Magic Print.
20. Idem (ed.) (2021). *Gheorghe Tașcă. Un economist în misiune diplomatică la Berlin (1930–1932). Memorii și însemnări (1924–1949)*. București: Editura Vreamea.
21. Pușcaș, C.L. (2017), *Rezistența anticomunistă cu întrebări și răspunsuri*. București: Editura Eikon.
22. Preda, R. (2015). Ce nu trebuie să uităm?, *22 Plus*, anul XXII, nr. 358, 30 iunie 2015, p. III.
23. Roske, O. *România 1945–1989. Enciclopedia regimului comunist. Represiunea*, vol. I (2011), II (2013), III (2014). București: Academia Română. Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului.
24. Rusan, R. (2003). *Memoria închisorii Sighet*. București: Fundația Academia Civică, ediția a II-a, revăzută și adăugită.
25. Rusan, R. (2007), *Cronologia și geografia represiunii comuniste în România. Recensământul populației concentraționare (1945–1989)*. București; Fundația Academia Civică.
26. Simionescu, I. (1919), *Abecedarul Basarabiei, Calendarul Regina Maria pe 1918*. Iași: Tipografia Serviciului Geografic, 1918.
27. Szabo, L-V., Rado, G. (2016). *Revoluția de la Timișoara din decembrie 1989 pe înțelesul tuturor*. Timișoara: Editura Memorialul Revoluției din 1989.
28. Ștefan D. (2015). *My modernism (autodenunț)*. București: Editura Paideia.
29. Vergo, P. (ed.) (1989). *The Reticent Object, The New Museology*. London: Reaktion Books Ltd.
30. Virt L. (2018). *Episcopul Márton Aron*, Gorle, Bergamo: Editura Velar.

